

بررسی جامعه شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی بر نگرش به توسعه اجتماعی در میان شهروندان اراکی

سیدابراهیم حسینی^۱، فرزادنوابخش^{۲*}، فرانک سیدی^۳

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۱۴

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۸/۳۰

DOI: 10.30495/jisds.2022.20433

چکیده

مقاله حاضر با هدف تعیین سطح سرمایه اجتماعی و نگرش به توسعه اجتماعی در شهروندان اراکی در نظر دارد از منظر جامعه شناختی، تأثیر سرمایه اجتماعی را بر توسعه اجتماعی کلان‌شهر اراک تحلیل نماید. روش تحقیق، پیمایشی بوده و جامعه آماری پژوهش را شهروندان ساکن در کلان‌شهر اراک تشکیل می‌دهند. حجم نمونه بر اساس فرمول کوکران و بر اساس منطقه‌بندی شهری به شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای ۳۸۴ نفر برآورد شد. ابزار جمع‌آوری داده‌ها را پرسشنامه و مصاحبه با شهروندان تشکیل می‌دهد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی و تمامی ابعاد آن با متغیر نگرش به سطح توسعه اجتماعی و تمامی ابعاد آن رابطه معناداری دارند. نتایج تحلیل رگرسیونی حاکی از آن است که چهار بعد سرمایه اجتماعی بر متغیر نگرش به سطح توسعه اجتماعی تأثیر معنی‌داری دارند؛ اما بعد روابط اجتماعی بر این متغیر تأثیر معناداری ندارد. در این میان بعد آگاهی اجتماعی، بیشترین و بعد انسجام اجتماعی کمترین تأثیر را در تبیین متغیر تابع دارند. توان متغیرهای مستقل مورد استفاده در تبیین واریانس متغیر وابسته (سطح توسعه اجتماعی) ۴۵ درصد بوده است. بنابراین، یافته‌های تحقیق چارچوب نظری را تایید نموده و نشان می‌دهند که با آن متناسب می‌باشند.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، توسعه اجتماعی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، آگاهی اجتماعی

^۱ دانشجوی دکتری تخصصی رشته جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، دانشکده علوم انسانی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران
(Email: seyedbrahimh1@gmail.com)

^۲ دانشیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران (استاد راهنما و نویسنده مسئول).
(Email: f.navabakhsh@iau-arak.ac.ir)

^۳ استادیار گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم انسانی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران (استاد مشاور).
(Email: f.saidy@iau-arak.ac.ir)

۱- مقدمه

پژوهش در حوزه سرمایه اجتماعی از منظری در شرایط کنونی، کار دشواری است. این دشواری نه تنها ریشه در فهم مفاهیم نظری و عملیاتی نمودن آن دارد؛ بلکه به قانع کردن مخاطبان در اهمیت و ضرورت مساله در اواخر دهه ۹۰ شمسی نیز مربوط می‌شود که پیش از این صدها پژوهش در حوزه علوم انسانی و اجتماعی از جمله جامعه‌شناسی درباره آن انجام و نتایج آنها منتشر شده است. اگرچه مفهوم «سرمایه اجتماعی» توانسته است بخش مهمی از توان علمی حوزه‌های گوناگون علوم اجتماعی و به ویژه جامعه‌شناسی را در اختیار خود گیرد؛ اما به کارگیری افراطی این مفهوم این علوم را حتی در معرض خطر «مدگرایی» قرار داده است (اجتهادی، ۱۳۸۶: ۱-۲). از طرف دیگر به رغم انبوه کمی این پژوهش‌ها و کشیده شدن شیره مفهومی سرمایه اجتماعی، هنوز هم پرسش‌های بسیاری بی‌پاسخ مانده است. یکی از این پرسش‌های مهم درباره جامعه ایران، تاثیر سرمایه اجتماعی بر سطح توسعه اجتماعی است. پاسخگویی به این پرسش از آن جهت مهم و ضروری است که توسعه اجتماعی به‌عنوان فرایند ایجاد دگرگونی‌های بنیادی در ساختارها و روابط اجتماعی با انگیزه تحقق اهدافی همچون ادغام اجتماعی، انسجام اجتماعی و پاسخگو کردن کارگزاران، امکانات و سازمان‌های صاحب قدرت می‌تواند شهروندان جامعه را به تداوم زندگی امیدبخش و انسانی امیدوار سازد. بر این اساس با تدوین سیاست‌هایی که به بهبود وضعیت سرمایه اجتماعی کمک می‌کند می‌توان به این اهداف نزدیک‌تر شد. ما هنوز در ابتدای راهی هستیم که توسعه را نه فقط در معنای اقتصادی و به پشتوانه سرمایه مادی بلکه با جامعیت معنایی در ابعاد مختلف از جمله توسعه اجتماعی و به سرمایه اجتماعی و فرهنگی شهروندان خود استوار می‌سازد؛ هرچند سیاست‌هایی را شاهد هستیم که یک شبه اندوخته‌های ارزشمند این سرمایه را به کبریت بی‌تدبیری‌ها و سیاست‌های غلط اجتماعی به خاکستر تبدیل می‌کنند؟!

اما هرچند مفهوم سرمایه اجتماعی ادبیاتی بسیار گسترده و حجیم را پدید آورده است در مقایسه مفهوم توسعه اجتماعی به نسبت جدید و ادبیات آن کم حجم و کم مایه است. با این همه توسعه اجتماعی شهر را می‌توان مبتنی بر برآورده شدن نیازهای حیاتی و اجتماعی مشترک انسان‌ها همچون آزادی، امنیت، برابری، عدالت، انسجام، فقرزدایی، اشتغال، گذران سالم اوقات فراغت تلقی نمود (کلانتری و گنجی، ۱۳۸۴). تامین این نیازها علاوه بر عزم نهادهای دولتی نیازمند عزم خود مردم نیز می‌باشد. این عزم را می‌توان در کلیدواژه سرمایه اجتماعی خلاصه نمود.

اهمیت مطالعه تاثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماعی در کلان شهر اراک از آن جهت است که تغییر و تحولات انجام گرفته در این شهر به‌عنوان قطب صنعتی و به تعبیری پایتخت صنعتی کشور، با گسترش کالبد شهری، شدت یافتن مهاجرت، حاشیه‌نشینی، آلودگی‌های زیست محیطی، احداث کارخانجات و صنایع مادر، و تراکم جمعیت کیفیت زندگی و روابط اجتماعی را در آن دگرگون ساخته است. به این معنا استان مرکزی و شهر اراک به عنوان مرکز این استان با داشتن رتبه اول در تعدد و تراکم صنعتی، رتبه دوم به لحاظ وجود صنایع مادر در کشور، رتبه پنجم به لحاظ درجه رشد و توسعه اقتصادی و رتبه نهم به لحاظ شاخص‌های فرهنگی و اجتماعی روند توسعه نامتوازی را تجربه کرده است (کلانتری و گنجی، ۱۳۸۴) که این آثار این توسعه نامتوازن در ابعاد مختلف اجتماعی قابل ردیابی است. برای مثال تغییرات مختلفی که در طول توسعه اقتصادی در ساختار بافت کالبدی شهری اراک صورت گرفته است در تعاملات و ارتباطات اجتماعی گروه‌های انسانی نیز متبلور شده است. در طول تاریخ محلات شهر اراک جایگاه زندگی طبقات اجتماعی مختلف، صاحبان مشاغل گوناگون و پیروان ادیان مختلف بوده است. روابط نزدیک اقتصادی - اجتماعی نظام محله‌ای ویژه شهرهای دوره قاجار و شیوه کارگاهی بر نظم اجتماعی - فضایی شهر تاثیر گذاشته است. اما امروزه اشکال پیچیده روابط اقتصادی - اجتماعی، دگرگون شدن تولید شهری، تسلط وجه تولید کارخانه‌ای بر کارگاهی و قرارگیری شهر در شبکه ارتباطات اجتماعی - اقتصادی در سطح کشور باعث شده که نظام محله‌ای به‌عنوان یک واحد زندگی شهری نسبت به گذشته اهمیت خود را از دست بدهد (توسلی، ۱۳۸۱: ۳۴-۳۱). تغییر نوع پیوندهای اجتماعی بین ساکنان محلات بافت تاریخی شهر اراک به سرعت اتفاق نیفتاده بلکه به تدریج و طی سالیان متمادی به وقوع پیوسته است. به تعبیری دیگر به نظر می‌رسد با وجود بهره‌مندی این کلان شهر از

ثمرات توسعه به مفهوم اقتصادی و صنعتی آن، تردیدهایی جدی درباره میزان بهره‌مندی شهروندان آن از توسعه اجتماعی وجود دارد. مساله محوری در این میان آن است که شهروندان اراکی به عنوان خالقان سرمایه اجتماعی و بهره‌مندان از توسعه اقتصادی و صنعتی شهر چه تاثیری بر افزایش سطح توسعه اجتماعی شهر داشته‌اند.

پرداختن به پاسخ این سوال کلیدی در ساماندهی توسعه اجتماعی شهر اراک در میان‌مدت و درازمدت از ضروریات این قلمرو سرزمینی است. برای دست یافتن به این هدف لازم است ابتدا مفاهیم دقیق توسعه اجتماعی و سرمایه اجتماعی ارایه شود تا با فراهم شدن امکان ارزیابی سطح توسعه‌یافتگی اجتماعی شهر اراک به صورت علمی و معتبر از منظر شهروندان و پیش‌زمینه آن یعنی سطح سرمایه اجتماعی شهروندان و ارتباط آن با سطح توسعه اجتماعی به آزمون کشیده شود.

الف - توسعه اجتماعی: مفهوم توسعه اجتماعی به عنوان مفهومی جدید برای اولین بار در سال ۱۹۹۵ در کنفرانس توسعه اجتماعی کپنهاک دانمارک در مجمع جهانی به معنی مبارزه با فقر مطرح شده است (پیران، ۱۳۸۴). با اینهمه مفهوم روشنی از آن در دست نیست و مفاهیم و دیدگاه‌های گوناگونی درباره آن وجود دارد. با وجود رویکردهای متفاوت تحقق رفاه و امنیت هدف اصلی آنهاست. این رویکردها را می‌توان به چهار دسته اصلی تقسیم نمود:

گروه اول "توسعه اجتماعی" را وجهی از "توسعه" و به عنوان مکمل توسعه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی قلمداد کرده‌اند. گروه دوم با طرح ایده‌هایی مشابه گروه اول، توسعه اجتماعی را متوازن‌کننده و پایدارکننده توسعه دانسته‌اند. در نزد ایشان توسعه اجتماعی به دنبال ایجاد توازن و تعادل بین اهداف مختلف اقتصادی، اجتماعی و کالبدی است و به همین دلیل مبین توسعه چندگانه است. به نظر دسته‌ی سوم، توسعه اجتماعی و توسعه اقتصادی دو روی سکه توسعه هستند. و از نظر دسته چهارم، توسعه اجتماعی به مثابه‌ی یک کل یکپارچه رویکردی مستقل است که در آن هم توسعه اقتصادی لحاظ می‌شود و هم سایر انواع توسعه سیاسی، فرهنگی و... در دیدگاه اخیر پسوند "اجتماعی"، نه در عرض مفاهیمی مانند اقتصادی، سیاسی و فرهنگی، بلکه در معنای جامع آن کل ابعاد حیات اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی را در بر می‌گیرد. به این ترتیب توسعه اجتماعی بیانگر فرایندی است که طی آن نیازهای حیاتی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، زیست محیطی و... همه انسان‌ها تامین می‌شود. به عبارت دیگر توسعه اجتماعی به مثابه یک کل یکپارچه نه تنها به عنوان مجموعه تغییر و تحولات ساختاری در ساختارهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه تلقی می‌شود بلکه اساساً به مثابه یکی از پیامدهای توانایی جامعه در سازماندهی به توانمندی انسان و منابع مولد برای مواجهه با فرصت‌ها و چالش‌ها است. (مومنی، ۱۴۱۳۸۰).

از منظری دیگر نظریه‌های توسعه را به دو دیدگاه عمده‌ی رفاه‌گرا و مارکسیستی می‌توان دسته‌بندی نمود. نظریه پردازان مارکسیستی مانند دونگ کیم^۱ در بحث توسعه اجتماعی بر ارزش‌های برابری اجتماعی تاکید می‌کنند اما نظریه پردازان رفاه‌گرا مانند پایوا^۲ مفهوم توسعه اجتماعی را در حرکت به سوی کیفیت بهتر زندگی می‌دانند (ناطق پور، ۱۳۸۶: ۴۰).

با وجود تنوع رویکردها و نظریه‌ها می‌توان فصل مشترکی در آنها جستجو نمود. بر این اساس توسعه اجتماعی را می‌توان بیانگر کیفیت سیستم اجتماعی در "نهادسازی و تقسیم مجدد نقش‌های اجتماعی" برای حصول به "عدالت اجتماعی" و "یکپارچگی و وفاق اجتماعی" و بالا بردن "سطح کیفیت زندگی" و ارتقای "کیفیت افراد جامعه" و افزایش "ضریب امنیت اجتماعی" دانست (شمعدانی حق، ۱۳۸۰: ۲۵۴). در راهبرد توسعه اجتماعی در خاورمیانه و شمال آفریقا در سال ۲۰۰۲، «توسعه اجتماعی دربرگیرنده بعدی از توسعه تلقی می‌شود که برکنش‌ها و واکنش‌های انسانی، نهادها و روابط اجتماعی تأکید می‌ورزد و بر آن‌ها تمرکز می‌کند» (پیران، ۱۳۸۲: ۱۲۵). توسعه اجتماعی از مفاهیمی است که با چگونگی و شیوه‌ی زندگی افراد یک جامعه پیوندی تنگاتنگ دارد و در ابعاد عینی بیشتر ناظر بر بالا بردن سطح زندگی عمومی از طریق ایجاد شرایط مطلوب و بهینه در زمینه‌های فقرزدایی، تغذیه، بهداشت، مسکن، اشتغال، آموزش و چگونگی گذران اوقات فراغت است. توسعه اجتماعی در پی ایجاد بهبود در وضعیت اجتماعی افراد یک جامعه است

¹ Dong Kim

² Paiva

که برای تحقق چنین بهبودی در پی تغییر در الگوهای دست و پاگیر و زاید رفتاری، شناختن و روی آوردن به یک نگرش، آرمان و اعتقاد مطلوب تر است که بتواند پاسخگوی مشکلات اجتماعی باشد (از کیا و غفاری، ۱۳۸۸: ۴۷). تعریف دیگری از بانک جهانی، توسعه اجتماعی را فرایند ایجاد دگرگونی‌های بنیادی در ساختارها و روابط اجتماعی با انگیزه تحقق اهدافی همچون ادغام اجتماعی، انسجام اجتماعی و پاسخگو کردن کارگزاران، امکانات و سازمان‌های صاحب قدرت می‌داند (کلانتری و دیگران، ۱۳۹۳: ۵).

شاخص‌های اندازه‌گیری توسعه اجتماعی: برای سنجش سطح توسعه اجتماعی در هر جامعه می‌توان بر اساس تعریف توسعه‌ی اجتماعی، بر اساس امکان دسترسی به آمار و اطلاعات، شاخص‌های توسعه اجتماعی مناسب را تدوین نمود. با اینهمه به طور کلی شاخص‌های اندازه‌گیری توسعه اجتماعی را می‌توان به سه دسته تقسیم بندی نمود:

شاخص‌های کمی: این شاخص‌ها با محوریت سنجش کمی تدوین شده‌اند. شاخص‌های معرفی شده توسط مؤسسه‌ی بین‌المللی مطالعات اجتماعی و مجمع تشخیص مصلحت نظام از آن جمله هستند. برای مثال مؤسسه‌ی بین‌المللی مطالعات اجتماعی^۱ هر پنج سال با ارائه گزارشی با عنوان شاخص‌های توسعه‌ی اجتماعی با بهره‌گیری از داده‌ها و منابع اطلاعاتی متنوع، سازه‌ی توسعه‌ی اجتماعی توسط ۲۰۰ شاخص جزئی مورد سنجش قرار گرفته است که در نهایت در قالب ۶ شاخص کلی فعالیت مدنی؛ باشگاه‌ها و انجمن‌ها؛ اعتماد و امنیت میان شخصی؛ برابری جنسیتی؛ ادغام اقلیت‌ها خلاصه و ارائه می‌شوند. (فاضلی و همکاران، ۱۳۹۲ و جغتایی و همکاران، ۱۳۹۵).

شاخص‌های کیفی: این شاخص‌ها بر خلاف شاخص‌های کمی نه با اعداد بلکه با متغیرهای کیفی سنجش می‌شوند. مهمترین شاخص‌های کیفی توسعه اجتماعی را می‌توان آزادی انتخاب؛ آرمان‌های نوسازی؛ اراده‌ی سیاسی؛ عزت نفس؛ ثبات و امنیت جامعه تلقی نمود.

شاخص‌های تلفیقی: این شاخص‌ها تلفیقی از سنجش‌های کمی و کیفی را مد نظر قرار می‌دهند. شاخص پیشرفت اجتماعی (SPI)^۲ از جمله شاخص‌های تلفیقی است که بر اساس نوشته‌های آمارتیا سن^۳، داگلاس نورث^۴ و جوزف استیگلتز^۵ میزان رفاه نیازهای اجتماعی و محیطی شهروندان توسط یک کشور را سنجش می‌کند. این شاخص پیشرفت اجتماعی، رفاه یک جامعه را با پیامدهای اجتماعی و محیطی آن به طور مستقیم و نه از طریق عوامل اقتصادی اندازه‌گیری می‌کند. عوامل اجتماعی و محیطی عبارتند از امنیت فردی، پایداری اکوسیستم، سلامتی و تندرستی، داشتن سرپناه، بهداشت اولیه، احساس عدالت و شمول یا تضمین اجتماعی، آزادی فردی و حق انتخاب (سایت مؤسسه SPI^۶).

جدول ۱- دسته بندی شاخص‌های توسعه اجتماعی (منبع: تحقیق حاضر)

نوع شاخص	رویکرد یا نهاد سنجش کننده	شاخص‌های توسعه اجتماعی
شاخص‌های کمی	مؤسسه‌ی بین‌المللی مطالعات اجتماعی	فعالیت مدنی؛ باشگاه‌ها و انجمن‌ها؛ اعتماد و امنیت میان شخصی؛ برابری جنسیتی؛ ادغام اقلیت‌ها
	مجمع تشخیص مصلحت نظام، ۱۳۹۰	تولید ناخالص، سرانه امید به زندگی؛ نرخ رشد جمعیت؛ نرخ مرگ و میر کودکان؛ نرخ باسوادی؛ بهداشت و درمان؛ آموزش و پرورش، اشتغال کامل؛ توانمندسازی زنان؛ کیفیت زندگی
شاخص‌های کیفی	رویکرد کیفی	آزادی انتخاب؛ آرمان‌های نوسازی؛ اراده‌ی سیاسی؛ عزت نفس؛ ثبات و امنیت جامعه
شاخص‌های تلفیقی	مؤسسه پیشرفت اجتماعی (SPI)	شاخص پیشرفت اجتماعی (SPI) ^۷

^۱ ISS: International Institute of Social Studies

^۲ Social Progress Imperative

^۳ Amartya Sen

^۴ Douglass North

^۵ Joseph Stiglitz

^۶ آدرس این سایت <https://www.socialprogress.org>

^۷ Social Progress Imperative

ب- سرمایه اجتماعی: هانیفان^۱ نخستین نویسنده‌ای است که از اصطلاح «سرمایه اجتماعی» استفاده کرده است. او در مقاله‌ای (۱۹۱۶م) نابسامانی‌های نظام آموزشی کشورش، ایالات متحده آمریکا، را بررسی نمود و اصطلاح «سرمایه اجتماعی» را برای تبیین دگرگونی‌هایی که در روابط اجتماعی دانش‌آموزان مشاهده کرده، به کار برد (پوتنام، ۲۰۰۰). سپس جین جاکوب در اثر کالسیک خود با عنوان "مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی" آن را به کار گرفت (راپاسینگا و همکاران^۲، ۲۰۰۶). او سرمایه اجتماعی را در غالب شبکه‌های اجتماعی تعریف می‌کند که کارکردهایی در جامعه دارند و غیر قابل جایگزینی هستند. این کارکردها می‌تواند سبب توسعه اقتصادی در جوامع گردد. در دهه ۱۹۷۰، گلن لوری اقتصاددان همچنین ایوان الیت جامعه‌شناس، اصطلاح سرمایه اجتماعی را به منظور راهکاری برای حل مشکل توسعه اقتصادی درون‌شهری به کار بردند. لوری از تئوری سرمایه اجتماعی به منظور انتقاد از نظریات نئوکلاسیک‌ها و ناعادلانه بودن توزیع درآمد استفاده کرد (پوزنر^۳ و همکاران، ۲۰۱۵). اما نظریه سرمایه اجتماعی عملاً^۴ با نظریه‌های بوردیو، کلمن و پوتنام تکامل پیدا نموده است (حسن و همکاران^۴، ۲۰۱۶).

جیمز کلمن، برای اولین بار این مفهوم را در آمریکای شمالی وارد عرصه سیاسی نمود و تلاش‌های وی در آن زمان در اروپا توسط پوتنام پیگیری شده است. جیمز کلمن تعریفی کارکردی از سرمایه اجتماعی ارائه نموده است. بر این اساس، سرمایه اجتماعی شی واحدی نیست، بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آن‌ها شامل جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی هستند و کنش‌های معین افرادی را که در درون ساختار هستند، تسهیل می‌کنند (کلمن، ۱۹۸۸: ۹۵-۱۲۰). کلمن باور دارد که در سرمایه اجتماعی، روابط اجتماعی، روابطی با ظرفیت قابل پیش‌بینی هستند و می‌توانند ارزشی را تولید کنند. بر خلاف سرمایه انسانی و دارایی‌های سنتی، سرمایه اجتماعی منحصراً نتیجه روابط اجتماعی معنی‌داری است که افراد در طول زمان بر روی آن سرمایه‌گذاری می‌کنند (آکواه^۵، ۲۰۰۷).

جامعه‌شناسان و اندیشمندان اجتماعی بعدها، در تمایز انواع سرمایه از سرمایه اجتماعی نیز سخن رانده‌اند. بوردیو در تمایز سرمایه اجتماعی از اقتصادی، فرهنگی و نمادین معتقد است سرمایه اجتماعی مجموع منابع فیزیکی یا غیرفیزیکی در دسترس فرد یا گروهی است که دارای شبکه نسبتاً^۶ بادوامی از ارتباطات نهادینه شده هستند (بوردیو، ۱۹۸۳: ۲۴۱-۲۵۹).

پاتنام سرمایه اجتماعی را با سه مولفه، به عنوان ویژگی سازمان اجتماعی تعریف می‌کند که عبارتند از: شبکه‌ها، هنجارهای همیاری؛ و اعتماد. پاتنام (۲۰۰۰) اعتقاد دارد ماهیت اصلی سرمایه اجتماعی را شبکه‌ها و هنجارهای مرتبط با عمل متقابل تشکیل می‌دهند. مفهوم سرمایه اجتماعی از کارکردهای مثبت در هر جامعه برخوردار است و بر توسعه‌ی اجتماعی تأثیر مثبت دارد. ابعاد اصلی سرمایه اجتماعی را ابعاد پنجگانه‌ی مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، روابط اجتماعی و آگاهی اجتماعی تشکیل می‌دهد (پاتنام، ۲۰۰۰: ۸۵). سرمایه اجتماعی موجب می‌شود تا وقوع جرم در جامعه کاهش یابد. در مقابل کارآمدی حکومت، ارتقا یافته، همچنین همکاری متقابل بین آحاد جامعه و نهادها افزایش می‌یابد. در نهایت شبکه‌های اجتماعی، هنجارهای کسب‌وکار و اعتماد اجتماعی در سطح قابل توجهی ارتقا می‌یابد (پاتنام به نقل از آزاد ارمکی، ۱۳۹۱: ۴۳).

سرمایه اجتماعی مجموعه ویژگی‌های محیطی و روابط اجتماعی است که می‌تواند با تسهیل همکاری و هماهنگی میان افراد، موجب دستیابی به اهداف و منافع مشترک شود. بر اساس پژوهش‌های پیشین، سرمایه اجتماعی با ایجاد اعتماد و توسعه روابط اجتماعی میان افراد و سازمان‌ها، وضعیت اقتصادی در سطح خرد و کلان را بهبود می‌دهد (اونیکس و بولن^۶، ۲۰۰۰).

^۱ Hanifan. F.L

^۲ Rupasingha, A., S

^۳ Pevzner, M., F

^۴ Hasan, I., C.

^۵ Acquaah, M

^۶ Onyx, J.

در مجموع می‌توان گفت که سرمایه اجتماعی عبارت است از تأثیر اقتصادی حاصل از تسهیلاتی که شبکه‌های اعتماد و مؤلفه‌های فرهنگی در یک سیستم اجتماعی را به وجود می‌آورند. شبکه‌های اعتماد علاوه بر کاهش هزینه‌های مدیریتی، موجب می‌شوند که زمان و سرمایه بیشتری اختصاص به فعالیت‌های اصلی پیدا کند و علاوه بر آن موجب انتقال دانش اعضای گروه‌ها به یکدیگر می‌شود و جریان مناسبی را از یادگیری و دانش در بین آن‌ها فراهم می‌سازد و این امر نیز می‌تواند در کاهش هزینه‌های مدیریتی و توسعه اجتماعی و سازمانی بسیار مؤثر باشد (گایسو^۱ و همکاران، ۲۰۰۴).

تئوری سرمایه اجتماعی بر این منطق استوار است که افراد می‌توانند با اعتماد به یکدیگر و شکلدهی همکاری‌ها و اقدامات جمعی سودمند، به هم‌افزایی و منافع جمعی دست یابند. این اعتماد و همکاری‌های سودمند در بستری از نقش‌ها، رویه‌ها و روابط یا تحت تأثیر مجموعه‌ای از هنجارها، ارزش‌ها، فرهنگ، تمایل‌ها و باورها شکل می‌گیرد. بر این اساس، تئوری سرمایه اجتماعی را می‌توان به ترتیب به دو جریان اصلی سرمایه اجتماعی شناختی و سرمایه اجتماعی ساختاری دسته‌بندی کرد (داسگوپتا و سراگلدین^۲، ۱۹۹۹).

سرمایه اجتماعی شناختی به محرک‌های ذهنی سرمایه اجتماعی همچون فرهنگ، باورها، هنجارها، ارزش‌ها، تمایل‌ها و اعتقادهایی توجه دارد که به شکل‌گیری همکاری‌های سودمند و منافع جمعی می‌انجامند. از سوی دیگر، سرمایه اجتماعی ساختاری، گویای گونه‌های مختلف سازمان اجتماعی مانند نقش‌ها، ضابطه‌ها، رابطه‌ها و رویه‌هاست که به همکاری‌های سودمند و هم‌افزایی‌ها و منافع جمعی منتج می‌شوند (داسگوپتا و سراگلدین، ۱۹۹۹؛ اونیکس و بولن، ۲۰۰۰).

۲- پیشینه تحقیق

۲-۱ پژوهش‌های داخلی

- نتایج پژوهش اصلانی (۱۳۹۷) با عنوان «سنجش شاخص‌های سرمایه اجتماعی در محلات بافت تاریخی شهر یزد» نشان می‌دهد هر چه کیفیت شاخص‌های مشارکت در جامعه‌ی محلی، پیوندهای اجتماعی، احساس اعتماد و احساس امنیت در محله افزایش یافته، میزان سرمایه اجتماعی آن نیز افزایش یافته است.
- نتایج پژوهش فلاحی و دیگران (۱۳۹۷) با عنوان «بررسی میزان روایی و پایایی ابزار سنجش کیفیت توسعه اجتماعی در شهر تهران» بر اساس تکنیک تحلیل عاملی در بررسی داده‌ها نشان داد شاخص‌های امنیت اجتماعی، وفاق اجتماعی، کیفیت زندگی و اخلاق توسعه اجتماعی بیش از ۷۰ درصد واریانس متغیر توسعه اجتماعی را تبیین می‌کنند.
- تحلیل رگرسیون در پژوهش میدانی ولی بیگی و دیگران (۱۳۹۶) با عنوان «مؤلفه‌های مؤثر سرمایه اجتماعی بر احساس امنیت در فضاهای شهری قزوین» نشان داد مؤلفه‌های انسجام اجتماعی، مشارکت اجتماعی و اعتماد اجتماعی بر احساس امنیت در فضاهای شهری تأثیر داشته‌اند؛ اما مؤلفه‌های آگاهی اجتماعی و روابط اجتماعی تأثیر معنی‌داری نداشته است.
- نتایج پژوهش شهبازی و مبارکی (۱۳۹۵) با عنوان «وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان مرکزی» نشان داد دو شاخص وفاق اجتماعی و اخلاق توسعه اجتماعی در این استان در سطح زیر متوسط و دو شاخص کیفیت زندگی و امنیت اجتماعی در سطح بالای متوسط ارزیابی گردیدند.
- نتایج پژوهش خوش‌فر و میرزاخانی (۱۳۹۵) با عنوان «بررسی رابطه بین شاخص‌های سرمایه اجتماعی با سطح توسعه‌یافتگی استان گلستان در سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۰» به روش اسنادی نشان داد با افزایش سطح توسعه اجتماعی میزان سرمایه اجتماعی افزایش می‌یابد.

¹ - Guiso, L., P

² - Dasgupta, P

- نتایج پژوهش اسنادی مرصوصی و دیگران (۱۳۹۴) با عنوان «کیفیت زندگی فرهنگی و اجتماعی در شهرهای ایران» نشان می‌دهد در سال ۱۳۸۵ کیفیت زندگی و فرهنگ اجتماعی در شهرهای مورد بررسی متفاوت بوده است. از عوامل اثرگذار در این تفاوت می‌توان به عواملی چون محیط پیرامونی، اقتصاد سیاسی، دولت، شهرنشینی و جبرگرایی محیطی اشاره نمود. شهر اراک از نظر شاخص مرکب کیفیت زندگی در طبقه متوسط قرار داشته است.
- نتایج پژوهش یارمحمد توسکی (۱۳۹۳) با عنوان «تحلیل جامعه‌شناختی از توسعه شهری اراک» با مطالعه‌ای اسنادی به روش کیفی فراتحلیل نشان داد عامل همبستگی اجتماعی در توسعه شهری اراک تأثیر داشته است. در عین حال فرایند توسعه شهری روندی متوازن نداشته، در نتیجه همبستگی اجتماعی را نیز کاهش داده است.
- نتایج پژوهش تطبیقی فاضلی و دیگران (۱۳۹۲) با عنوان «توسعه اجتماعی، شاخص‌ها و جایگاه ایران در جهان» نشان داد اگرچه برخی شاخص‌ها در ایران وضعیت بالای متوسط داشته است، ولی در مجموع جایگاه توسعه اجتماعی ایران از وضعیت چندان مناسبی برخوردار نبوده است.
- نتایج پژوهش بابایی فرد (۱۳۸۹) با عنوان «توسعه فرهنگی و توسعه اجتماعی در ایران» به روش مطالعه‌ای اسنادی نشان داد توسعه فرهنگی در ایران با موانع متعدد از جمله بحران هویت، فقدان تکثرگرایی، فقدان روحیه جمعی، تأکید بر فردگرایی مورد توجه بوده است.

۲-۲ پژوهش‌های خارجی

- نتایج پژوهش کیفی-اسنادی آدمتی^۱ (۲۰۱۸) با عنوان «سرمایه اجتماعی پیوند گم شده در روند توسعه اجتماعی آفریقا» در مصاحبه با تعداد ۴۰ نفر از نخبگان اجتماعی نشان داد با اشاعه مشارکت اجتماعی اخلاق توسعه اجتماعی افزایش یافته است. همچنین در دوره افزایش انسجام اجتماعی، وفاق اجتماعی نیز توسعه یافته است. به عبارت دیگر بین هر یک از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی پیوند وجود داشته است.
- نتایج پژوهش اسنادی سوکدیو^۲ (۲۰۱۸) با عنوان «ارزیابی چارچوب سرمایه اجتماعی و بررسی ویژگی‌های آن» نشان داد که مشارکت در جامعه‌ی مدنی علاوه بر این که از کارکردهای سرمایه اجتماعی محسوب می‌شود، در یک پیوند در هم تنیده با سایر مؤلفه‌های اعتماد، انسجام و آگاهی اجتماعی رابطه دارد. بنابراین به هر میزان که زمینه‌های تقویت سرمایه اجتماعی فراهم آمده است، جامعه شاهد انواع توسعه از جمله توسعه اجتماعی نیز بوده است.
- نتایج پژوهش گلدربلوم^۳ (۲۰۱۸) با عنوان «محدودیت‌های انتقال سرمایه اجتماعی با تأکید بر قدرت و زمینه‌ی اجتماعی» نشان داد سرمایه اجتماعی از مزایایی چون تقویت پیوندهای اجتماعی، معاملات مؤثر، همکاری مداوم و ارتقای توان رقابت برخوردار است. همچنین برای کاهش دادن مشکلات اجتماعی، پیدایش شبکه‌های اجتماعی تأثیر بسزایی دارد. در هر جامعه‌ای که زمینه‌های تقویت سرمایه اجتماعی فراهم آمده است، شاهد ارتقای شاخص‌های توسعه اجتماعی بوده‌اند.
- نتایج پژوهش ریپون^۴ (۲۰۱۸) با عنوان «بیش سرمایه اجتماعی تنظیم کننده‌ی سلامتی مورد نیاز در جامعه مالووی» نشان داد مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی مانند انسجام اجتماعی، روابط اجتماعی، حمایت اجتماعی و اعتماد اجتماعی عاملی تعیین کننده در توسعه اجتماعی شناخته شدند.

¹ Adamtey

² Sukhdev

³ Gelderblom

⁴ Rippon

- نتایج پژوهش اسنادی یاماگوشی^۱ (۲۰۱۷) با عنوان «تأثیرات سرمایه اجتماعی در حادثه‌ی فاجعه بار زلزله‌ی ۲۰۱۱ ژاپن» نشان داد وجود سرمایه اجتماعی در جامعه و بهره برداری به‌هنگام و بهینه از آن موجبات احیاء توسعه‌ی اجتماعی را در ژاپن فراهم آورد.
- نتایج پژوهش اسنادی لیو^۲ (۲۰۱۷) با عنوان «سرمایه اجتماعی و نابرابری در آمد مسابقه‌ای در ایالات متحده» با استفاده از تحلیل ثانویه نشان داد در دوره مورد بررسی (۱۹۷۰) جامعه آمریکا شاهد رشد ثروت بوده است. دو عامل نابرابری در آمد و تنوع نژادی در این تولید ثروت نقش دارد و در عین حال به اشتراک گذاشتن ثروت و سرمایه اجتماعی تسهیل‌کننده‌ی توسعه اجتماعی و رشد اقتصادی بوده است.
- نتایج پژوهش اسنادی دود^۳ (۲۰۱۶) با عنوان «توسعه تئوری سرمایه اجتماعی برای روابط عمومی سازمانی» نشان می‌دهد سرمایه اجتماعی مزیت آفرین بوده، به طوری که می‌تواند موجبات تحقق اهداف سازمانی و تحقق مسئولیت اجتماعی سازمان را فراهم آورند.
- نتایج پژوهش کیفی فریک^۴ (۲۰۱۵) با عنوان «سرمایه اجتماعی منبع اعتماد در جامعه» نشان می‌دهد انسجام اجتماعی یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی است که در امنیت مالی و شغلی افراد جامعه تأثیر مثبت دارد.
- نتایج پژوهش کیفی گانون و روبرتز^۵ (۲۰۱۴) با عنوان «ماهیت چندبعدی سرمایه اجتماعی» نشان داد بین سرمایه اجتماعی و شاخص‌های سلامت، رفاه و کیفیت زندگی سالمندان در اروپا رابطه وجود داشته است.

۳- چارچوب نظری

چارچوب نظری پژوهش حاضر، بر اساس تلفیق نظری «سرمایه اجتماعی پاتنام» و «توسعه اجتماعی هومان»^۶ تدوین شده است. از نظر پاتنام سرمایه اجتماعی به صورت‌های درون‌گروهی و برون‌گروهی شکل می‌گیرد. محور اصلی آن اعتماد اجتماعی است که در آن هر گونه حمایت و همکاری در جامعه به صورت دو عمل متقابل بروز و ظهور دارد. مشارکت داوطلبانه‌ی مردم در فعالیت‌های گروهی و اجتماعی جلوه‌ای برجسته دارد. همسایگان و همکاران و شهروندان در یک تعامل یکپارچه به منافع جمعی می‌اندیشند. شبکه‌های ارتباطی و تعامل متقابل بین افراد و نهادها حاکی از آن است که روابط اجتماعی در جامعه جاری و ساری است. آحاد افراد جامعه از نیازمندی‌های اجتماعی و مشکلات جمعی آگاهی داشته، در امور محله و جامعه حضوری فعال دارند. همین حضور جمعی مستمر است که مشارکت در اجتماع محلی، منطقه‌ای و شهری را شکل می‌دهد. آن چه که از تعریف سرمایه اجتماعی پاتنام برمی‌آید، نشان دهنده‌ی پنج محور اصلی است که در این جا به معرفی آن پرداخته شده، بر همین اساس ابزاری که بتواند این پنج مقوله‌ی محوری را مورد سنجش قرار دهد، در میدان تحقیق به کار گرفته شده است. سرمایه اجتماعی از پنج شاخص مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، روابط اجتماعی و آگاهی اجتماعی تشکیل شده است:

اعتماد اجتماعی: منظور از اعتماد اجتماعی در این نوشتار، انتظارات و تعهدات اکتسابی و تأیید شده به لحاظ اجتماعی است که افراد نسبت به یکدیگر، سازمان‌ها و نهادهای مرتبط با زندگی اجتماعی شان دارند.

¹ Yamaguchi

² Liu

³ Dodd

⁴ Frick

⁵ Gannon & Robertz

⁶ Homan

مشارکت: مشارکت دلالت بر گسترش روابط بین گروهی در قالب انجمن‌های داوطلبانه، باشگاه‌ها و اتحادیه‌ها و گروه‌هایی دارد که معمولاً خصلتی محلی و غیردولتی دارند و افراد جامعه به صورت آگاهانه، داوطلبانه و جمعی با در نظر گرفتن هدف‌های معین و مشخص که منجر به سهم شدن در منابع قدرت می‌گردد از خود نشان می‌دهند.

انسجام اجتماعی: این بعد از سرمایه اجتماعی به نحوه ارزیابی فرد از مردم شهر در قالب میزان همیاری در هنگام مشکلات، دوست بودن با هم و احترام دلالت دارد.

روابط اجتماعی: این متغیر به نحوه برقراری ارتباط و تعاملات فرد، با جامعه و محیط اطرافش وابسته است.

آگاهی اجتماعی: این بعد از سرمایه اجتماعی به میزان دانش و علاقه فرد در بررسی اخبار و مسایل روز و پیگیری آن برمی‌گردد.

بنیان نظریه توسعه اجتماعی هومان (۲۰۰۷) بر کیفیت سیستم اجتماعی در یک قلمروی سرزمینی استوار است که در آن تأکید بر عدالت یا اخلاق توسعه اجتماعی زمینه‌ی توسعه اجتماعی تلقی شده، به گونه‌ای که امنیت اجتماعی را تأمین می‌کند. وی پیامد این امنیت را فراهم شدن وفاق اجتماعی می‌داند که در پس خود ارتقای کیفیت زندگی را به دنبال دارد. براساس این نظریه و جایگاه توسعه اجتماعی در قوانین و برنامه‌های توسعه اجتماعی در سطوح ملی و فراملی و نهایتاً با استناد به نتایج به دست آمده از محاسبات صورت‌گرفته از شاخص‌های این مطالعه در باب سنجش و فرموله کردن این مفهوم با ابعاد و خرده-ابعاد آن، آزاد ارمکی و همکارانش تعریفی از توسعه اجتماعی ارائه داده‌اند. بر این اساس توسعه اجتماعی بیانگر کیفیت سیستم اجتماعی از طریق نهادینه کردن اخلاق توسعه، به خصوص «اخلاق توسعه اجتماعی»، برای حصول به «همبستگی (وفاق) اجتماعی» و افزایش «کیفیت زندگی» در جهت برقراری «عدالت اجتماعی» و ارتقا ضریب «امنیت اجتماعی» است. براساس این تعریف، شاخص توسعه اجتماعی در قالب ابعاد پنجگانه: همبستگی (وفاق) اجتماعی، عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، امنیت اجتماعی و اخلاق توسعه اجتماعی تقسیم بندی شده است. (آزاد ارمکی و همکاران: ۱۳۹۱).

همبستگی (وفاق) اجتماعی: وفاق در متون جامعه‌شناختی به معنای توافق عمومی شناختی و عاطفی بین اشخاص ناشی از کشمکش آمده است. وفاق مهم‌ترین مولفه نظام اجتماعی و نیز مهم‌ترین عامل پایداری نظام اجتماعی در شرایط وجود نابرابری است (زاهدی، ۱۳۸۲: ۵۹-۶۰). همبستگی (وفاق) اجتماعی در جامعه را به مثابه علتی در جهت شکل‌گیری نظم اجتماعی می‌توان در نظر گرفت. نظم اجتماعی می‌تواند در دو شکل نظم بیرونی یا نظم سیاسی و نظم درونی یا نظم وفاقی ایجاد شود. بر خلاف نظم بیرونی، نظم درونی به علت وجود وفاق اجتماعی از موهبت اعتماد اجتماعی دوجانبه، تعهد درونی تعمیم یافته، نوعی همدلی ملی و ثبات بهره‌مند است. (چلبی، ۱۳۸۵: ۱۵۸). در فرایند کاربست الگوهای توسعه، در کشورهای در حال توسعه، از سویی به دلیل تخصیص منابع و منافع توسعه به گروهی محدود نابرابری تشدید می‌شود و از سوی دیگر با توجه به وفاق اجتماعی در حال گذار به وفاق اجتماعی، ضرورت آن از سوی صاحبان قدرت بیش‌تر و جدی‌تر تبلیغ و ترویج می‌شود. (زاهدی، ۱۳۸۲: ۶۰).

عدالت اجتماعی: در فلسفه سیاسی دو پاسخ اصلی به پرسش چیستی عدالت داده شده است: عدالت به معنای تقدم حقوق فرد بر خیر جمعی و عدالت به معنای تقدم خیر جمعی بر حق فردی که از دیرباز به عدالت توزیعی و عدالت رویه‌ای مصطلح شده است. در غالب تعاریف از عدالت اجتماعی به شیوه توزیع قابل دفاع سودها در زندگی جمعی اشاره شده است اما آنچه محل مناقشه نظری می‌باشد چگونگی این شیوه در برنامه‌های توسعه است. (دلیلی، ۱۳۹۷).

در کلیترین تعریف از توسعه اجتماعی از سه محور توزیع عادلانه درآمدها و ثروتها، مشارکت و یکپارچگی فزاینده ملی و سرانجام افزایش مستمر سطح زندگی و رفاه اجتماعی؛ دو محور آن با عدالت اجتماعی گره خورده‌اند و تحقق محور سوم (مشارکت اجتماعی) نیز منوط به برقراری عدالت اجتماعی است (مؤمنی، ۱۳۸۱: ۲۵).

کیفیت زندگی: کیفیت زندگی واجد شاخص‌های استاندارد و یکسانی نیست، بلکه در وضعیت جوامع مختلف تعریف می‌شود. کیفیت زندگی منظومه‌ای است که از نظر سازمان بهداشت جهانی می‌تواند در قلمروهای زیر سامان یابند:

۱. فیزیکی (توانایی فرد برای تأمین ضروریات زندگی)؛
۲. روانی (اعتماد به نفس، عزت نفس، تجربه فرد، احساس درباره خود و این برداشت که دیگران در مورد شخص چه احساسی دارند)؛
۳. استقلال (ادراک فرد از توانایی برای انجام کاری و کنترل زندگی خویش که هم روانی است و هم فیزیکی)؛
۴. روابط اجتماعی (ادراک فرد از ارتباط با خود، خانواده و دوستان و نقشی که دارد)؛
۵. محیط زیست (ادراک فرد از توانایی مالی، امنیت فیزیکی، محیط امن زندگی) (مویمبا^۱، ۲۰۰۸: ۱۲-۱۵).

امنیت اجتماعی: امنیت^۲ در لغت به معنای نداشتن دلهره و دغدغه و امنیت اجتماعی به نبود هراس و بیم نسبت به حقوق و آزادیهای مشروع، اطمینان و آرامش خاطر، ایمنی، آرامش قلبی و خاطر جمع بودن است (نوروزی و فولادی سپهر، ۱۳۸۸). صاحب نظران مکتب کپنهاک امنیت را در دو بعد عینی و ذهنی مطرح می‌کنند (بوزان و ویور^۳، ۱۹۹۸: ۱). برخی کارشناسان، احساس امنیت را مقدم بر وجود عینی امنیت معرفی می‌کنند. از نگاه علمای مکتب کپنهاک امنیت مطلق قابل تصور نیست و وجود درصدی از ناامنی و بحران، عامل بالندگی و پویایی حیات بشری است (سیسپ^۴، ۲۰۰۲: ۱۰).

اندیشمندان اجتماعی از زوایای گوناگون امنیت اجتماعی را مطرح کرده‌اند. گیدنز امنیت اجتماعی را شامل تمهیداتی جهت حفظ زندگی اعضای یک جامعه و سپس حفظ راه و روش زندگی آنان می‌داند (گیدنز، ۱۳۸۳: ۶۲۷). از دیدگاه حقوق بشر، امنیت، اطمینان خاطری است که به موجب آن افراد می‌توانند در جامعه بدون هیچ گونه مزاحمتی به زندگی خود ادامه دهند (برژینسکی، ۱۳۶۹: ۱۲). پارسونز برای امنیت، چهار بعد اساسی امنیت جانی، مالی، فکری، و جمعی قائل است (چلبی، ۱۳۷۵: ۷۶). بوزان امنیت اجتماعی را به حفظ مجموعه ویژگی‌هایی ارجاع می‌دهد که بر مبنای آن افراد خود را عضو یک گروه خاص اجتماعی تلقی نموده‌اند. از نظر مولار امنیت جوامع، آشکارا با امنیت سیاسی پیوند دارد، اما معجزا از آن است. امنیت سیاسی به ثبات سازمانی کشورها، نظامهای دولت و ایدئولوژی که به دولت و حکومت‌ها مشروعیت می‌بخشد مربوط می‌شود، اما امنیت اجتماعی به بقای گروه‌های اجتماعی توجه دارد که به جهت اشتراک اعضای آن در اندیشه، احساس و اعمال، کلیت یکپارچه‌ای را تشکیل می‌دهند که از آن به عنوان هویت یاد می‌شود. امنیت دولت دربرگیرنده حاکمیت به عنوان معیار نهایی خود است، اما امنیت اجتماعی در برگیرنده هویت است و هر دو آنان بر بقا دلالت دارند (نویدینیا، ۱۳۸۸: ۶۱).

اخلاق توسعه اجتماعی: اخلاق و منش اخلاقی عاملی مهم در توسعه به ویژه توسعه اجتماعی است. این اهمیت به حدی است که ماکس وبر ظهور سرمایه داری به عنوان نمود عینی و نقطه عطف توسعه را به اخلاقی که از باورها و ارزش‌های منشاء می‌گیرد منتسب می‌کند. (وبر، ۱۳۷۳). با این رویکرد اخلاق توسعه اجتماعی با تغییر در نگرش‌ها و ارزش‌ها، شرایطی مناسب برای توسعه اقتصادی فراهم می‌آورد (ورجاوند، ۱۳۶۸: ۲۳).

مدل‌های توسعه از نظر مقولات اخلاقی شامل سعادت، اصالت فرد یا جمع، خیر، حق، آزادی و عدالت با همدیگر متمایز هستند؛ چراکه این مدل‌ها دیدگاه‌های متفاوتی به این مقولات و ارزش‌های اخلاقی دارند. (جدول ۲)

¹ Mweemba

² Secures

³ Buzan, B., Weaver, O

⁴ CISSP

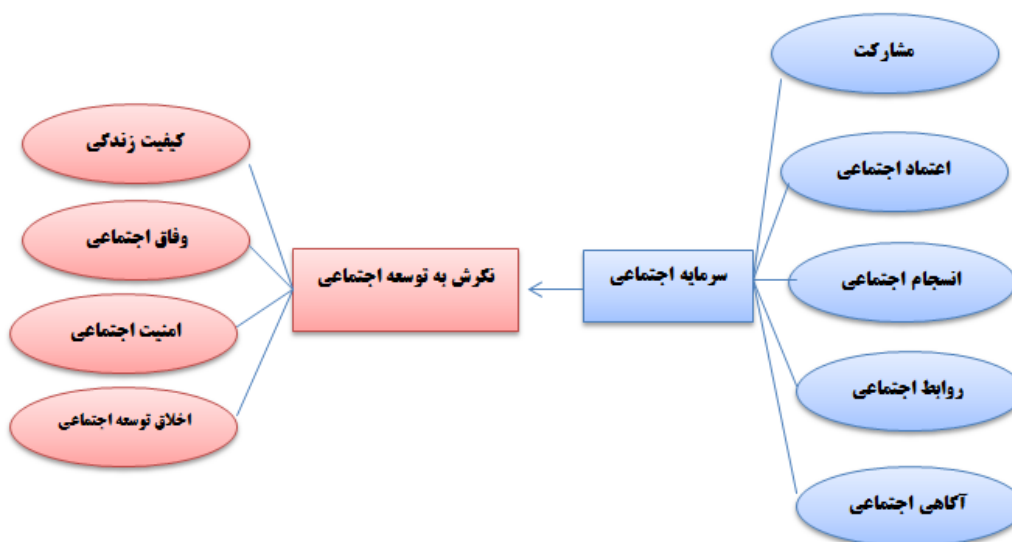
جدول ۲- جایگاه مقولات اخلاقی در مدل‌های توسعه (منبع با کمی تغییر: مجیدی و فرهادی، ۱۳۹۵: ۱۰۷-۱۰۸).

مقولات اخلاقی						مدل‌های توسعه
عدالت	آزادی	حق	خیر	اصالت فرد یا جمع	سعادت	
بیشینه (خرسندی) بیشترین فایده برای بیشترین افراد	امکان خرسندی بیشتر برای افراد	بیشینه کردن خیر	فایده افراد	اصالت فرد	رفاه و خرسندی	مدل رشد خطی
کمینه ضرر برای کمترین افراد جامعه	حق مساوی همه کس برای برخورداری از آزادیهای اساسی	اولویت تأمین نیازهای اساسی	برطرف کردن نیازهای اساسی افراد	تقدم فرد بر جمع	زندگی کامل	مدل نیازهای اساسی
بی طرفی نسبت به وضعیت نهایی افراد	اهمیت دادن به تصمیمگیری افراد	حقوق آزادی خواهانه افراد	-	اصالت فرد	-	مدل تعدیل ساختاری
مهیا کردن شرایط شکوفایی قابلیت‌های فرد	گسترش آزادی توانمندی افراد	توانمندی	توجه به حوزه عمومی	همنشینی فرد/جمع	زندگی خوب	مدل توسعه انسانی

برای تبیین نظری رابطه سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی بر اساس نظریات هومان و پانتام می‌توان گفت سرمایه اجتماعی با ایجاد ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی که حس همکاری و اطمینان را در میان افراد یک جامعه به همراه دارد می‌تواند موجب تسهیل کنش‌های اجتماعی شود که نتیجه آن افزایش امنیت اجتماعی، وفاق اجتماعی و کیفیت زندگی به عنوان ابعاد شاخص‌های توسعه اجتماعی است.

مدل نظری تحقیق

مفهوم توسعه اجتماعی بر اساس دیدگاه نظری هومان (۲۰۰۷) و سرمایه اجتماعی بر اساس دیدگاه پانتام، چارچوب نظری این تحقیق را شکل می‌دهد. بر این اساس، مدل نظری پژوهش و فرضیات منتج از آن به شرح زیر می‌باشد (نمودار ۱).

نمودار (۱): مدل نظری تحقیق

فرضیات تحقیق

فرضیه اصلی: بین میزان سرمایه اجتماعی شهروندان اراکی و نگرش آنها به توسعه اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی: با در نظر گرفتن ماتریس روابط، بین ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی (مشارکت، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، روابط اجتماعی، و آگاهی اجتماعی) با ابعاد مختلف نگرش به توسعه اجتماعی (کیفیت زندگی، وفاق اجتماعی، امنیت اجتماعی، اخلاق توسعه اجتماعی) همبستگی معناداری وجود دارد.

۴- روش شناسی تحقیق

پژوهش حاضر از روش پیمایش و از نوع مقطعی انجام یافته است. جامعه آماری این پژوهش را شهروندان اراکی تشکیل می‌دهند. در این تحقیق انتخاب نمونه با صورت گرفته است. حجم نمونه از فرمول کوکران ۳۸۵ نفر برآورد گردید. فرایند نمونه‌گیری با تلفیق نمونه‌گیری خوشه‌ای و طبقه‌بندی نامتناسب بر حسب مطالعات شهری از طریق بلوک‌بندی نقشه شهر و انتخاب تصادفی بلوک‌ها و نیز اختصاص سهم حجم نمونه به هر بلوک و انتخاب تصادفی شهروندان در هر بلوک انجام گرفت و پرسشنامه‌ها به صورت تصادفی در میان آنها توزیع گردید.

تعریف مفهومی و عملیاتی متغیرها

تعارف در نظر گرفته شده برای متغیر سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل) و نگرش به سطح توسعه اجتماعی (متغیر وابسته) ترکیبی از تعاریفی است که در بخش نظری آورده شده‌اند. بر این اساس با بهره‌گیری از تجربیات گرانمایی در زمینه تکنیک‌های سنجش مفاهیم و نیز تهیه و اجرای طرحهایی در همین راستا در دسترس است اقدام به سنجش این دو متغیر کلیدی شد. متغیر نگرش به سطح توسعه اجتماعی بر اساس گویه‌هایی در قالب طیف لیکرت در ابعاد همبستگی (وفاق) اجتماعی، عدالت اجتماعی، کیفیت زندگی، امنیت اجتماعی و اخلاق توسعه اجتماعی در سطح سنجش فاصله‌ای مورد آزمون قرار گرفته است. در واقع مجموع نمرات معرف‌های یاد شده نمره نهایی نگرش به سطح توسعه اجتماعی شهر اراک را تشکیل داده‌اند.

متغیر سرمایه اجتماعی نیز با مولفه‌های مشارکت، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، روابط اجتماعی، و آگاهی اجتماعی در سطح سنجش فاصله‌ای مورد آزمون قرار گرفته است. مجموع نمرات هر یک از مولفه‌های مذکور در قالب طیف لیکرت، شاخص سرمایه اجتماعی را تشکیل داده‌اند.

اعتبار و پایایی مقیاس‌ها

ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه بسته پاسخ است. در این پژوهش، جهت برآورد اعتبار مقیاس‌ها، از اعتبار محتوایی استفاده شده است. به این منظور پرسشنامه اولیه محقق ساخته، ابتدا به برخی اساتید و پژوهشگران همکار ارجاع گردید تا گویه‌های ضعیف و نامربوط حذف و اصلاح شوند.

برای برآورد اعتبار سازه‌ای مرتبط با سازه سرمایه اجتماعی و نگرش به سطح توسعه اجتماعی از تکنیک تحلیل عاملی استفاده شد. بر این اساس زیر مجموعه‌های مرتبط با یک بعد و تعداد عوامل قابل قبول با استفاده از روش‌های شکل سنگریزه و مقادیر ویژه مشخص گردید. درباره سرمایه اجتماعی معنا داری شاخص مجذور کای برای آزمون کرویت بارتلت ($\text{sig}=0.000$) و شاخص کفایت نمونه برداری ($\text{kmo}=0.81$) نشان می‌دهد که ایده تحلیل عاملی برای گویه‌های مورد نظر، مناسب است و تعداد نمونه انتخابی کافی است. در نهایت تعداد ابعاد قابل قبول برای سازه سرمایه اجتماعی پنج بعد مشارکت، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، روابط اجتماعی، و آگاهی اجتماعی است که این ابعاد در مجموع 70.01% درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین نمایند. درباره نگرش به سطح توسعه اجتماعی نیز معنا داری شاخص مجذور کای برای آزمون کرویت بارتلت ($\text{sig}=0.000$) و شاخص کفایت نمونه برداری ($\text{kmo}=0.86$) نشان می‌دهد که ایده تحلیل عاملی برای گویه‌های مورد نظر، مناسب است و تعداد نمونه

انتخابی کافی است. در نهایت تعداد ابعاد قابل قبول برای سازه نگرش به سطح توسعه اجتماعی چهار بعد کیفیت زندگی، وفاق اجتماعی، امنیت اجتماعی، اخلاق توسعه اجتماعی است که این ابعاد در مجموع ۷۱,۲۱ درصد از کل واریانس متغیرها را تبیین نمایند.

در بررسی پایایی گویه‌های مرتبط با مولفه‌های دو متغیر اصلی پژوهش یعنی سرمایه اجتماعی و نگرش به سطح توسعه اجتماعی نیز از تکنیک آلفای کرونباخ استفاده شد. (جدول)

جدول ۳- ضرایب آلفای مقیاس‌های تحقیق

متغیر	مؤلفه‌ها	تعداد گویه	آلفای کرونباخ
سرمایه اجتماعی	مشارکت اجتماعی	۷	۰/۷۷۰
	اعتماد اجتماعی	۹	۰/۷۰۳
	انسجام اجتماعی	۵	۰/۷۱۴
	روابط اجتماعی	۶	۰/۷۱۴
	آگاهی اجتماعی	۷	۰/۸۱
کل			۰/۷۸
توسعه اجتماعی	کیفیت زندگی	۱۰	۰/۷۴۰
	وفاق اجتماعی	۱۰	۰/۷۸
	امنیت اجتماعی	۱۰	۰/۸۷۳
	اخلاق توسعه اجتماعی	۱۰	۰/۷۴۰
	کل	۴۰	۰/۷۹
کل			۰/۷۶

۵- تحلیل یافته‌ها و داده‌ها

یافته‌های تحقیق در دو بخش توصیفی و تحلیلی ارائه می‌شود.

الف- یافته‌های توصیفی

ویژگی‌های اجتماعی - جمعیتی پاسخگوها

در این پژوهش ۴۹,۳ درصد نمونه مورد بررسی زن و ۵۰,۷ درصد مرد بوده‌اند. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سن نشان می‌دهد ۴,۷ درصد در فاصله سنی ۳۰ تا ۴۰ سال، ۴۵,۶ درصد ۴۱ تا ۵۰ سال، ۲۸,۶ درصد ۵۱ تا ۶۰ سال، و ۲۱,۱ درصد بالای ۶۰ سال بودند. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب وضعیت اشتغال نشان می‌دهد ۱/۶ درصد از پاسخ دهندگان کارمند دولت، ۲۹/۷٪ در بخش خصوصی اشتغال دارند، ۵۳/۴٪ بازنشسته، ۱۱/۲٪ بیکار و ۴/۲٪ خانه دار می‌باشند. توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب سابقه سکونت در اراک نشان می‌دهد که ۱/۶۸ درصد از پاسخ دهندگان بین ۱۱ تا ۱۵ سال سابقه سکونت داشته‌اند، ۲۰/۶٪ بین ۱۶ تا ۲۰ سال، ۵۷/۶٪ بین ۲۱ تا ۲۵ سال و ۱۳/۳٪، ۲۶ سال و بالاتر سابقه سکونت در اراک داشته‌اند.

سنجش سرمایه اجتماعی و ابعاد آن

برای سنجش سرمایه اجتماعی، ابعاد پنجگانه مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، روابط اجتماعی و آگاهی اجتماعی در نظر گرفته شدند. در مجموع نتایج حاصله نشان داد با توجه به نتایج آماره‌های پراکندگی هر یک از مؤلفه‌های سرمایه

اجتماعی. بیشترین میانگین مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی به ترتیب اولویت آگاهی اجتماعی و انسجام اجتماعی و کمترین آنها روابط اجتماعی و مشارکت اجتماعی هستند.

در مجموع با در نظر گرفتن ابعاد پنجگانه سرمایه اجتماعی می‌توان به این نتیجه رسید که میزان سرمایه اجتماعی در ۱۴/۸٪ ضعیف، در ۸۳/۹٪ متوسط و ۱/۳٪ بالا است. بر این اساس میزان سرمایه اجتماعی در میان شهروندان شهر اراک متوسط ارزیابی می‌شود.

جدول ۴- آماره‌های پراکندگی مرتبط با سازه سرمایه اجتماعی

تعداد	واریانس	انحراف معیار	میانگین (از ۵)	ابعاد سرمایه اجتماعی
۳۸۴	۰/۲۹۸	۰/۵۴۶	۲/۹۴	مشارکت اجتماعی
۳۸۴	۰/۱۹۷	۰/۴۴۳	۳/۱۲	اعتماد اجتماعی
۳۸۴	۰/۳۶۱	۰/۶۰۱	۳/۳۳	انسجام اجتماعی
۳۸۴	۰/۳۱۲	۰/۵۵۸	۲/۸۹	روابط اجتماعی
۳۸۴	۰/۶۰۵	۰/۷۷۷	۳/۵۳	آگاهی اجتماعی

سنجش نگرش به سطح توسعه اجتماعی و ابعاد آن

برای سنجش نگرش به سطح توسعه اجتماعی، ابعاد چهارگانه کیفیت زندگی، وفاق اجتماعی، امنیت اجتماعی، و اخلاق توسعه اجتماعی مد نظر قرار گرفت. در مجموع نتایج حاصله نشان داد با توجه به نتایج آماره‌های پراکندگی هر یک از مؤلفه‌های نگرش به سطح توسعه اجتماعی با وجود نزدیک بودن میانگین اکثر مؤلفه‌های توسعه اجتماعی، بیشترین میانگین متعلق به مولفه اخلاق توسعه اجتماعی و کمترین آن به مولفه کیفیت زندگی مربوط می‌شود. در مجموع با در نظر گرفتن ابعاد مختلف نگرش به سطح توسعه اجتماعی می‌توان به این نتیجه رسید که میزان نگرش به سطح توسعه اجتماعی در ۹/۴٪ وضعیت توسعه اجتماعی را ضعیف، ۸۹/۳٪ متوسط و ۱/۳٪ بالا است. بر این اساس میزان نگرش به سطح توسعه اجتماعی در میان شهروندان شهر اراک متوسط ارزیابی می‌شود.

جدول ۵ - آماره‌های پراکندگی مرتبط با سازه نگرش به سطح توسعه اجتماعی

تعداد	واریانس	انحراف معیار	میانگین (از ۵)	ابعاد نگرش به سطح توسعه اجتماعی
۳۸۴	۰/۴۵۰	۰/۶۷۱	۳/۷۲	کیفیت زندگی
۳۸۴	۰/۴۵۱	۰/۶۷۱	۳/۷۳	وفاق اجتماعی
۳۸۴	۰/۴۰۵	۰/۶۳۶	۳/۷۴	امنیت اجتماعی
۳۸۴	۰/۳۸۹	۰/۶۲۳	۳/۷۴	اخلاق توسعه اجتماعی

ب- یافته‌های تبیینی

آزمون فرضیه‌های پژوهش

آزمون فرضیه اصلی

آزمون همبستگی پیرسون نشان می‌دهد بین میزان سرمایه اجتماعی شهروندان اراکی و نگرش آنها به توسعه اجتماعی رابطه معناداری وجود دارد. میزان ضریب همبستگی بین این دو متغیر ۰,۳۸۴ و $\text{sig}=0.000$ است. بر این اساس با افزایش سرمایه اجتماعی نگرش شهروندان اراکی به سطح توسعه اجتماعی افزایش می‌یابد.

آزمون فرضیه‌های فرعی

رابطه بین ابعاد مختلف سرمایه اجتماعی با ابعاد مختلف نگرش به سطح توسعه اجتماعی در جدول شماره (...). آمده است. داده‌های این جدول حاکی از آن است که سرمایه اجتماعی در ابعاد چهارگانه با نگرش به سطح توسعه در ابعاد پنجگانه رابطه معناداری مثبتی دارد. در این میان همبستگی بین آگاهی اجتماعی و کیفیت زندگی با ۰,۴۱۷ قوی ترین رابطه معنادار و رابطه بین وفاق اجتماعی با روابط اجتماعی با مقدار ۰,۱۸۶ ضعیف ترین رابطه را دارد.

جدول ۶- ضرایب همبستگی پیرسون بین متغیرهای اصلی تحقیق

متغیرهای پژوهش		مشارکت اجتماعی	اعتماد اجتماعی	انسجام اجتماعی	روابط اجتماعی	آگاهی اجتماعی
کیفیت زندگی	مقدار همبستگی	۰/۳۵۴	۰/۳۵۴	۰/۱۹۰	۰/۲۱۷	۰/۴۱۷
	سطح معنی دار	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱
وفاق اجتماعی	مقدار همبستگی	۰/۳۵۸	۰/۳۳۹	۰/۲۲۴	۰/۱۸۶	۰/۴۱۴
	سطح معنی دار	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱
امنیت اجتماعی	مقدار همبستگی	۰/۳۶۵	۰/۳۴۶	۰/۲۰۰	۰/۲۰۷	۰/۴۱۱
	سطح معنی دار	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱
اخلاق توسعه اجتماعی	مقدار همبستگی	۰/۳۵۲	۰/۳۴۶	۰/۱۹۶	۰/۲۱۰	۰/۳۵۳
	سطح معنی دار	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱	۰/۰۰۰۱

تحلیل رگرسیون چند متغیره

با انجام تحلیل رگرسیونی، می‌توان سهم و تاثیر ابعاد متغیر سرمایه اجتماعی را در تبیین و پیش بینی تغییرات متغیر وابسته (نگرش به سطح توسعه اجتماعی) را تعیین نمود. تحلیل نشان می‌دهد از سه بعد سرمایه اجتماعی بر متغیر نگرش به سطح توسعه اجتماعی تاثیر معنی داری دارند؛ اما بعد روابط اجتماعی بر این متغیر تاثیر معناداری ندارد. در این میان، بعد آگاهی اجتماعی، بیشترین و بعد انسجام اجتماعی کمترین تاثیر را در تبیین متغیر تابع دارند. مقدار ضریب تبیین تصحیح شده نشان می‌دهد که ۴۵ درصد تغییرات متغیر وابسته یعنی نگرش به سطح توسعه اجتماعی توسط متغیرهای وارد بر مدل رگرسیونی تبیین شده است. این نشان می‌دهد متغیرهای دیگری نیز وجود دارند که تاثیر آنها در تحقیق حاضر در نظر گرفته نشده است.

جدول ۷- آماره‌های تحلیل رگرسیون چند متغیره نگرش به سطح توسعه اجتماعی

متغیر	بتا	t	Sig	آنالیز واریانس	
				کمیت F	سطح معناداری
مشارکت اجتماعی	۰,۳۴۴	۳,۱۳۳	۰,۰۰۰	۲۴,۶۲	۰,۰۰۰
اعتماد اجتماعی	۰,۳۰۸	۳,۵۸۰	۰,۰۰۰		
انسجام اجتماعی	۰,۱۴۳	۲,۱۹۲	۰,۰۰۰		
روابط اجتماعی	۰,۰۹۵	۱,۸۴۲	۰,۰۸		
آگاهی اجتماعی	۰,۵۶۳	۷,۴۵۴	۰,۰۰۰		
دیگر آماره‌های تحلیل رگرسیون					
ضریب همبستگی چندگانه					۰,۵۸۷
ضریب تبیین					۰,۴۸۶
ضریب تبیین اصلاح شده					۰,۴۵۰
اشتباه معیار برآورد					۷,۲۵

۶- بحث و نتیجه گیری

به رغم انتقادات جدی موجود درباره پژوهش در حوزه سرمایه اجتماعی مبنی بر مدگرایی و عدم ارایه یافته‌های جدید، این پژوهش تلاش نموده است تا رابطه علی بین سرمایه اجتماعی و نگرش به توسعه اجتماعی را از منظری جدید مد نظر قرار دهد.

نتایج تحقیق، حاکی از آن است که بین سرمایه اجتماعی و سطح توسعه اجتماعی رابطه معنی داری وجود دارد. نتایج پژوهش در راستای نتایج پژوهش‌های پژوهشگران خارجی از جمله آدامتی (۲۰۱۸)، سوکدیو (۲۰۱۸)، گلدر بلوم (۲۰۱۸)، یاماگوشی (۲۰۱۷)، فریک (۲۰۱۵)، گانون و روبرتز (۲۰۱۴) و پژوهش‌های داخلی مانند اصلانی (۱۳۹۷)، ولی بیگی و دیگران (۱۳۹۶) و خوش فر و میرزاخانی (۱۳۹۵) قرار دارند. هرچند برخی از پژوهش‌های مذکور با شیوه کیفی به انجام رسیده اند، اما به همان نتایج پژوهش کمی دست یافته اند. همچنین نتایج پژوهش‌های یارمحمد توسکی (۱۳۹۳) و بابایی فرد (۱۳۸۹) نیز به طور ضمنی در راستای نتایج پژوهش حاضر قرار دارد و متغیرهای مورد استفاده در آنها در مفاهیم سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی مستتر هستند. توان متغیرهای مستقل مورد استفاده در تبیین متغیر وابسته (سطح توسعه اجتماعی) ۴۵ درصد بوده است. این نشان می‌دهد که متغیرهای دیگری نیز در تبیین سطح توسعه اجتماعی وجود دارند که باید در پژوهش‌های مکمل به آنها پرداخت.

نتایج این پژوهش مویدی است بر این واقعیت مهم که توسعه واقعی در ابعاد مختلف از جمله توسعه اجتماعی هرگز از طریق فشار از بالا محقق نخواهد شد. این حکومت‌ها نیستند که توسعه اجتماعی را محقق می‌سازند؛ بلکه توسعه به دست شهروندانی محقق می‌شود که شایستگی و بلوغ لازم برای نیل به توسعه را پیدا کرده اند. از نشانه‌های ضروری این بلوغ، صرف نظر از آمادگی پذیرش مسئولیت کار جدی و سازنده، افزایش سرمایه اجتماعی در ابعاد مختلف شامل مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام اجتماعی، روابط اجتماعی و آگاهی اجتماعی است. هرچند این پژوهش در مقیاسی کوچک و در یکی از کلان شهرهای صنعتی کشور یعنی اراک انجام یافته است اما نتایج آن گواهی بر این ارتباط تنگاتنگ بین سرمایه اجتماعی با توسعه اجتماعی است. سطح متوسط ارزیابی سرمایه اجتماعی و سطح توسعه اجتماعی شهر اراک نشان می‌دهد این شهر در میانه راه توسعه متوازن و انسانی قرار دارد. بنیان این مسیر توسعه اجتماعی بر موارد زیر استوار است:

- بهبود کیفیت زندگی مبتنی بر توانایی شهروندان برای تأمین ضروریات زندگی، اعتماد به نفس، استقلال و تقویت و روابط اجتماعی انسانی و توانایی مالی، امنیت فیزیکی، محیط امن زندگی
- افزایش وفاق اجتماعی یعنی توافق عمومی شناختی و عاطفی بین شهروندان به رغم تفاوتها و تمایزات قومیتی، جنسیتی، زبانی و مذهبی
- افزایش ضریب امنیت اجتماعی در ابعاد ذهنی و عینی نبود هراس و بیم نسبت به حقوق و آزادیهای مشروع
- تقویت اخلاق توسعه اجتماعی یعنی در نظر گرفتن ارزش‌ها و باورهای اخلاقی چون سعادت، خیر، حق، آزادی و عدالت در برنامه‌های توسعه شهری.

به رغم ارزیابی متوسط از سطح توسعه اجتماعی شهر اراک، در سیاستگذاری اجتماعی و شهری نباید غفلت نمود که سطح توسعه اجتماعی یک جامعه و شهر همیشه مسیری روبه جلو ندارد و می‌تواند دورنمایی با سیر قهقراپی داشته باشد. به نظر می‌رسد که تنها راه‌هایی از این دورنمای نامطلوب و ناامید کننده که در اثر شرایط متغیر سیاسی و اقتصادی اخیر کشور می‌تواند تشدید شود بسط آگاهی‌های اجتماعی، گسترش فرهنگ مشارکت مردمی و کوشش برای گسترش بسترهای اعتماد اجتماعی بر مبنای روابط سالم اجتماعی است. تحقق این اهداف مستلزم تقویت سرمایه اجتماعی و توانمندسازی شهروندان است.

منابع:

- اجتهادی، مصطفی (۱۳۸۶) سرمایه اجتماعی، پژوهشنامه علوم انسانی، شماره ۵۳؛ ۱-۱۲.
- ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا (۱۳۸۸) جامعه‌شناسی توسعه، نشر کیهان، چاپ هشتم.
- اصلانی، احسان و دیگران. (۱۳۹۷). سنجش شاخص‌های سرمایه اجتماعی در محلات بافت تاریخی شهر یزد. فصلنامه مطالعات محیطی هفت حصار. ۲۵ (۷). ۹۳-۱۰۵.

- آزاد ارمکی، تقی و دیگران. (۱۳۹۱). بررسی و شناسایی شاخص‌های کاربردی توسعه اجتماعی. فصل‌نامه مطالعات توسعه اجتماعی. ۱۰ (۱). ۷-۳۰.
- بابایی فرد، اسداله. (۱۳۸۹). توسعه فرهنگی و توسعه اجتماعی در ایران. فصل‌نامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی. ۱۰ (۳۷). ۵۶-۷.
- برژینسکی، زیگنیو (۱۳۶۹) در جستجوی امنیت ملی، ترجمه خلیل ابراهیمی، تهران، نشر سفیر.
- پیران، پرویز (۱۳۸۴)، جهانی سازی و توسعه اجتماعی. در: مجموعه مقالات توسعه اجتماعی، تهران: انتشارات سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور.
- پیران، پرویز. (۱۳۸۲). سیاست اجتماعی، توسعه اجتماعی و ضرورت آن در ایران. (نقد و بررسی سند کپنهاگ). فصل‌نامه رفاه و برنامه‌ریزی اجتماعی. ۳ (۱۰). ۱۵۴-۱۲۱.
- توسلی، محمود. (۱۳۸۱). ساخت شهر و معماری در اقلیم گرم و خشک ایران. تهران: انتشارات پیام و پیوند نو.
- جغتایی، فائزه؛ موسوی، میرطاهر؛ و زاهدی، محمدجواد (۱۳۹۵) ابعاد و مؤلفه‌های توسعه اجتماعی در برنامه‌های توسعه، فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، سال شانزدهم، شماره ۶۳
- چلبی، مسعود (۱۳۷۵) جامعه‌شناسی نظم؛ تشریح و تحلیل نظری نظم اجتماعی، تهران، نشر نی.
- خوش فر، غلامرضا، میرزاخانی، شهربانو. (الف ۱۳۹۵). وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان مرکزی. پژوهشنامه توسعه فرهنگی - اجتماعی. ۲ (۳). ۶۵-۴۲.
- دلیلی، شهاب (۱۳۹۷) عدالت اجتماعی و کارآمدی نظام سیاسی در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ۲۱، شماره چهارم، شماره مسلسل ۸۲.
- زاهدی، محمد جواد (۱۳۸۲) توسعه و نابرابری، تهران: انتشارات مازیار.
- شمعدانی حق، علی (۱۳۸۰) ابعاد روش شناختی توسعه اجتماعی (شاخص‌های کمی و کیفی «)، اولین همایش توسعه اجتماعی، برگزارکننده دفتر امور اجتماعی وزارت کشور، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی.
- شهبازی، زهره؛ مبارکی، مهدی. (۱۳۹۵). وضعیت شاخص‌های توسعه اجتماعی در استان مرکزی با تأکید بر تکنیک تلفیق داده (IOM). فصل‌نامه پژوهشنامه توسعه فرهنگی اجتماعی. ۲ (۳). ۶۹-۴۳.
- فاضلی، محمد؛ فتاحی، سجاد؛ رفیعی، نسترن. (۱۳۹۲). توسعه اجتماعی، شاخص‌ها و جایگاه ایران در جهان. فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی. ۲ (۱). ۱۸۲-۱۵۹.
- فلاحی، علی؛ کفاشی، مجید؛ صدیقی، بهرننگ. (۱۳۹۷). بررسی میزان روایی و پایایی ابزار سنجش و کیفیت توسعه اجتماعی در شهر تهران. فصل‌نامه پژوهش اجتماعی. ۱۰ (۳۹). ۵۲-۲۷.
- کلانتری، عبدالحسین؛ روشنفکر، پیمان و مقدم سلیمی، فرشید (۱۳۹۳) توسعه اجتماعی چشم انداز جهانی و وضعیت ایران، مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول.
- کلانتری، صمد؛ گنجی، محمد (۱۳۸۴) بررسی شاخص‌های توسعه اجتماعی، اقتصادی ایران، اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۱۲.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۳) مبانی جامعه‌شناسی، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی.
- مجیدی، حسن؛ فرهادی، روح اله (۱۳۹۵) تبیین نسبت اخلاق و سیاست در برنامه‌های توسعه جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه رهیافت انقلاب اسلامی، شماره ۳۶، ۹۹ - ۱۲۲.

- مرصوصی، نفیسه؛ فرهودی، رحمت اله؛ لاجوردی، علی رضا (۱۳۹۴) کیفیت زندگی فرهنگی و اجتماعی در شهرهای ایران، پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، دوره ۶، شماره ۱۲، ۷۹-۹۴
- مومنی، فرشاد (۱۳۸۰) نسبت توسعه اجتماعی با عدالت اجتماعی، اولین همایش توسعه اجتماعی، برگزار کننده: دفتر امور اجتماعی وزارت کشور، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ناطق پور، محمدجواد (۱۳۸۶) رویکردی نو در آسیب شناسی اجتماعی از نگاه توسعه، تهران: نشر سلمان.
- نوروزی، فیض الله و فولادی سپهر، سارا (۱۳۸۸) بررسی احساس امنیت اجتماعی زنان ۱۵-۲۹ ساله شهر تهران و عوامل مؤثر بر آن، فصلنامه راهبرد، ۱۸ (۵۳)، ۱۲۹-۱۵۹.
- نویدنیا، منیژه (۱۳۸۸) امنیت اجتماعی، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی .
- وبر، ماکس (۱۳۷۳) اخلاق پروتستانی و روح سرمایه داری، ترجمه عبدالکریم رشیدیان و پریسا منوچهری کاشانی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ورجاوند، پرویز (۱۳۶۸) پیشرفت و توسعه بر بنیاد هویت فرهنگی، تهران: شرکت سهامی انتشار.
- ولی بیگی، مجتبی؛ سعیدی مطلق، محمدحسن؛ حیدری، غزاله. (۱۳۹۶). مؤلفه‌های مؤثر سرمایه اجتماعی بر احساس امنیت فضاهاى شهری قزوین. فصل‌نامه مطالعات امنیت اجتماعی. ۵۱ (۴). ۲۲۹-۲۰۷.
- یارمحمد توسکی، مریم. (۱۳۹۳). تحلیل جامعه‌شناختی از توسعه شهری اراک. فصلنامه تخصصی فرهنگ پژوهی استان مرکزی. ۱ (۲). ۱۶۰-۱۲۰.
- Acquaah, M. (2007), "Managerial Social Capital, Strategic Orientation, and Organizational Performance in an Emerging Economy", *Strategic Management Journal*, 28, PP. 1235-1255.
- Adamtey, R. (2018). Social Capital as the Missing Link in Community Development Planning Process in Africa: Lessons from Ghana. *Ghana Journal of Development Studies*, Vol. 15 (1).
- Bourdieu, Pierre. (1983). "The Forms of Capital", In: John G. Richardson (ed). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, P.241-258.
- Buzan, B., Weaver, O. (1998). *Security: A New Framework for analysis*.
- CISSP (2002). Perspectives on the presidents commission to strengthen social security. *Cato institute social security*. 27. August 22.
- Coleman, James. 1988. "Social Capital in the Creation of Human Capital", *American Journal of Sociology* 94 (Supplement): P. 95-120.
- Dasgupta, P., & Serageldin, I. (1999), "Social Capital: a Multifaceted Perspective," Washington, D.C.: The World Bank.
- Dodd, Melissa.D. (2016). Intangible resource management: social capital theory development for public relation. *Journal of communication management*. 20 (4).
- Frick, J.E. (2015). Social Capital, Individuality and Identity. Conference University of Southern Denmark, Kolding, Denmark.
- Gannon, Brenda & Roberts, Jennifer. (2014). The multidimensional nature of social capital: An Empirical investigation for older people in Europe. Paris press.
- Gelderblom, D. (2018). The limits to bridging social capital: Power, social context and the theory of Robert Putnam. *Sages journal*. 66 (6). 1309-1324.
- Guiso, L., P. Sapienza, and L. Zingales, (2004), "The Role of Social Capital in Financial Development", *American Economic Review* 94, PP. 526-556.
- Hasan, I., C. Hoi, Q. Wu, and H. Zhang, (2016), "Social Capital and Debt Contracting: Evidence from Bank Loans and Public Bonds", *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, forthcoming.
- Homan, M. (2007). *Promoting community change: making it happen in the real world*. Brooks Cole Publication.
- Liu, Baodong. (2017). *Social capital, Race /and inequality in the united states*. New York press.
- Mweemba, P. (2008). "Quality of Life among Rural and Urban Zambian men and Women with HIV/AIDS", Dissertation Publishing, A dissertation submitted to the Kent State University College of Nursing for the degree of doctor of philosophy.

- Onyx, J., & Bullen, P. (2000), "Measuring Social Capital in Five Communities," Journal of Applied Behavioral Science, 36 (1), PP. 23-42.
- Pevzner, M., F. Xie, and X. Xin, (2015), "When Firms Talk, Do Investors Listen, The Role of Trust in Stock Market Reactions to Corporate Earnings Announcements", Journal of Financial Economics 117, PP. 190-223.
- Putnam, R.D. (2000), "Bowling alone: The Collapse and Revival of American Community", New.
- Putnam, R.D. (2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community .Simon and Schuster. New York.
- Rippin, Sarah. (2018). social capital insights from healthy settings needs assessment in malawi. Sciences University, South Africa.
- Rupasingha, A., S. J. Goetz, and D. Freshwater, (2006), "The Production of Social Capital in U.S. Counties", The Journal of Socio-Economics 35, PP. 83-101.
- Sukhdev, P. (2018). Social Capital - Definition, Characteristics and Evaluation Framework. GIST Advisory Private Ltd. www.gistadvisory.com
- Warner, W.L., Low, j.o. (1963). Yankee City .New Haven. CT: Yale University Press.
- Yamaguchi, A. (2017). Influences of Social Capital on Natural Disaster Research in Japan. Journal of Sustainable Development. vol .10 (3).

The Sociological Study of Social Capital Effects on the Social Development among Arak Citizens

Seyed Ebrahim Hosseini¹

Ph. D student of Economic Sociology and Development, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Arak Branch, Arak, Iran

Farzad Navabakhsh^{*2}

Associate professor of Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Arak Branch, Arak, Iran. (Supervisor and Corresponding Author)

Frank Seyedi³

Assistant professor, of Department of Social Sciences, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, Arak Branch, Arak, Iran (Advisor)

Abstract: *By aiming at determining the level of social capital and social development among Arak citizen, the present research analyzes the social capital effects on the social development of Arak metropolis from social point of view. The survey method was used for the research. The statistical population were citizens living in Arak metropolis. The sample volume was assessed to be 384 citizens based on Cochran formula and zoning by cluster sampling. Data gathering tools were questionnaire and interview with the citizens. The research results showed that social capital and all its aspects have significant relationships with social development level. The results of the regression analysis showed that four dimensions of social capital have significant effects on the variable of social development level but social relationships dimension has not a significant effect on this variable. Among them, social awareness and social cohesion dimensions have the most and the least effects on explaining the dependent variable, respectively. Independent variable score used in explaining dependent variable variance (social development level) was 45%. Therefore, the research findings confirm the theoretical framework and they are fitted with it.*

Keywords: *social capital, social development, social participation, social trust, social cohesion, social awareness.*

¹ Email: seyedebrahimh1@gmail.com

² Email: f.navabakhsh@iau-arak.ac.ir (Corresponding Author)

³ Email: f.saidy@iau-arak.ac.ir